

РЕЦЕНЗИЯ

**за дисертацията на проф. д-р Дияна Димитрова Янкова
на тема „Културно многообразие и културна идентичност:
социолингвистични и социокултурни практики на първо
поколение български имигранти в Канада“, представена за
придобиване на научната степен „Доктор на науките“ в про-
фесионално направление 2.1. Филология**

**Рецензент: проф., д.ф.н. (професионално направление
2.1. Филология) Стефана Петрова Димитрова - БАН**

Цялата документация за провеждане на защитата е в пълна изправност и отговаря на всички изисквания на ЗНСЗ. Дисертантката има 13 публикации по темата на дисертацията в издания на престижни наши и чуждестранни издателства. Представен е отделно списък на публикациите от последните 5 години и 7 от тях са рецензирани от известни лингвисти, в това число и от проф. Бистра Алексиева. Някои от публикациите са цитирани в наши и чуждестранни изследвания по близка тематика. Темата на рецензираната дисертация няма нищо общо с темата на първата дисертация на кандидатката, която е свързана с юриспруденцията и въз основа на която Дияна Янкова има издадена монография. Авторефератът напълно съответства на текста на дисертацията. В него точно са разграничени пионерските подходи на авторката от методическите нагласи на други автори. Отбелязаните приноси не покриват всички оригинални моменти в труда, което свидетелства за скромността на кандидатката. От чисто административно гледище проф. Дияна Янкова отговаря на всички условия да бъде допусната за защита на дисертация за званието Доктор на науките. Нейният труд отговаря на всички научни изисквания за оригиналност и новаторство в изследователската дейност и това ще се постарая да докажа в следващото изложение.

Изследването на проф. Дияна Янкова има за обект представителите на първото поколение български емигранти в Канада. Този обект е детайлно предметизиран и вниманието на авторката е съсредоточено върху социолингвистичните и социокултурните особености на емигрантите. Това не е едно от изследванията на тяхната емигрантска идентичност, това е първото по рода си изследване, в което е приложен всеобхватен анализ на социалните, културните и езиковите особености на българската диаспора в Канада, състояща се от англофони и франкофони. За целта са поставени конкретни въпроси: характерология на канадската емигрантска политика и мотивиращата ѝ сила за емиграция от България; културната идентичност на българите в Канада; способността им за повече или по-малко безпрепятствена интеграция в канадското общество; социокултурният опит на българите; лингвистични особености на прекодирането от родния им български език към английски или френски.

Дисертацията по характер е социолингвистична и това обяснява холистичния подход към описанието на материала. Той се проявява в комплексното тълкуване на нееднородни фактори от типа на причините за емиграция, структурата на българската диаспора в Канада, създадения в България образ на тази страна, анализиран двуаспектно – с помощта на преведени на български канадски книги и чрез образа на Канада в съзнанието на български и чуждестранни студенти, обучаващи се в НБУ. Така поставените въпроси ориентират авторката към наблюдение на първото поколение български емигранти. Не случайно са избрани информанти от Монреал, Торонто и Ванкувър – градовете с най-голяма плътност на българската общност. Като опитен лингвист г-жа Янкова старателно се вглежда в езика, използван от тази общност, но в същото време нейните наблюдения са подплатени със социални и културологични елементи – социалната интеграция на емигрантите и техния социокултурен опит.

Превключването на езиковия код в ситуация на емиграция не е нова тема в лингвистиката. Но българският език заема в структурната типология на езиците особено място със своя аналитизъм в областта на имената и синтетизъм в зоната на глагола, която се отличава, освен всичко друго, със силно разклонена темпорална система; с нестандартната семантична

натовареност на фонемите [х] и [ш] в глаголната парадигматика; със своя постпозитивен артикъл; с двойното допълнение и с редица други качества, които дадоха право на проф. Светомир Иванчев да го нарече класически и екзотичен. Структурната уникалност на българския език кара авторката да въвежда нова координатна система на наблюдение за адекватно отразяване на процеса превключване на кода.

Изследването на един толкова сложен обект, съставен от човешки същества, би било непълно и неубедително без въвеждането на психологически координати. Дияна Янкова прокарва строга граница между усещането на емигрантите, убедени, че са се интегрирали успешно и са се адаптирали към средата–приемник, от една страна, а, от друга, осъзнаването от същите тези хора на обстоятелството, че те не са напълно приети от канадците. Тук се добавя и тясната им връзка с родината. Интересна е констатацията за закъснялото формиране на чувството за етническа принадлежност, което наред с другите фактори спомага за сплотяването на българите в Канада, за усещането им, че са представители на една съвсем ясно очертана, не съвпадаща с местните хора общност в тази страна. Авторката сполучливо въвежда термина хибридна идентичност и го свързва с концепцията за парадоксална идентичност, която, както тя самата се изразява, е „постулирана в оксиморонните определения за диаспорните общности“.

Канада силно се отличава от повечето европейски страни. Най малкото по това, че тя първа е приела мултикултурализма като държавна политика. Това задължава авторката да подложи на исторически преглед мултикултурния модел на тази страна и да изтъкне неговите плюсове и минуси. Проведеният исторически екскурс подсказва интересни изводи, които до голяма степен опровергават някои утвърдени доскоро виждания за емиграцията, например затворения концептуален модел на Уилям Сафран, базиран на множество критерии, които в редица случаи се оказват все пак недостатъчни или не влизащи в комплементарно отношение помежду си. В рамките на цялостното изложение авторката критично излага възгледите на редица изследователи на имиграционните процеси (Kay, Milivojević, Rakusan, Šabec, Garcia, Rampton, Jørgensen, Moller, Pennycook). Когато Дияна Янкова подлага на съмнение определена

теоретична схема, тя последователно анализира опорните ѝ постулати, за да обори редица традиционни дефиниции за емигрантите и да докаже, че болшинството наши емигранти в Канада могат да бъдат определени като трансмигранти, които са равнозначно лоялни както към родината, така и към приемащата страна. В съвременната социология и в социолингвистиката термините *емигрант*, *имигрант* и *трансмигрант* са строго разграничени. Авторката използва и трите термина без да предлага някаква своя дефиниция, но самата им употреба е абсолютно уместна и е достатъчно доказателство за факта, че едно и също лице може да бъде и имигрант, и емигрант и трансмигрант. Г-жа Янкова убедително твърди, че привързаността към определена територия не може да се приема за база и опора на транснационалните общности, а глобализацията нивелира много от различията и подлага на промени социалните конфигурации. Тя е напълно права, когато обвързва в единен клъстер нарастването на мобилността, улеснената комуникация, взаимоотношенията между местни и емигранти, а така също на самите емигранти помежду им с изграждането и стабилизирането на куртурните ценности.

В количествено отношение в дисертацията надделява социалният аспект. Подробно са представени причините за напускане на България и за избора на Канада, главно сравнително лекото намиране на работа, разликите в статута на българите в Канада и в други страни (напр. Франция), периодизацията на българската емиграция в Канада, основанията за нея, акомодацията на българите в новите условия, усещането на канадските българи за собствената им идентичност и социокултурните им практики; добре е очертан и профилът на информантите, наречени в дисертацията респонденти, като за основа служи техният облик в българската общност в Канада. Особено интересно са представени първите впечатления на емигрантите от живота в Канада, отношението им към определени местни социални събития и катаклизми, напр. участието им в Движението за освобождението на жените през 70-те години на миналия век.

От психологическо гледище голямо значение има точната констатация за раздвоеното самочувствие на имигранта в Канада, вж. напр. пример 59 на стр. 182 – българинът в Канада не се чувства свой, защото е възприеман

като български имигрант, а в България има усещането, че е аутсайдер, защото хората го намират за силно променен. Чувството за етническа принадлежност се развива постепенно, паралелно с приемането на мисълта, че ще живееш извън собствената си страна – до такова убеждение води примерът на стр.184. Важна, но не винаги положителна роля в интеркултурните връзки играят редица психологически процеси като напр. стереотипизацията, която води до робуване на предразсъдъци и предубеждения, а последните могат да се омаловажат с помощта на интергруповите контакти; етноцентризмът, свързан с убеждението, че нашата собствена култура е над другите, влияе негативно на интеркултурните връзки и подтиква към дискриминация, лакунизирайки разбирането и реалната оценка на чуждата култура. Дияна Янкова употребява термина *acculturation*, който означава приспособяване към чуждата култура, свързано с промени в областта на езика, обичаите и ценностната скала. Обсъжда се и въпросът за интеркултурната комуникация (*intercultural communication*), а така също и уменията да се разбират и правилно да се използват културните различия, наречено *cultural intelligence*. Както твърди авторката, доведено до висока степен, това разбиране обезпечава успешното интеркултурно взаимодействие. Особено е подчертана ролята на емпатията – един от най-подробно изучаваните и изследвани в последно време психологически процеси, имащ разнообразни както позитивни, така и негативни резултати в условията на голямо етническо разнообразие. Като твърдя, че емпатията се наблюдава много активно, трябва да призная, че това е главно привилегия на социолозите. В езиково отношение проблемът за емпатията поне у нас все още чака своята солидна разработка. Началото бе поставено в трудовете по емпатия на проф. Корнелия Илиева и ето че сега тази проблематика се подхваща отново от проф. Дияна Янкова, при това в рамките на друг ракурс – проф. Илиева работеше с български езиков материал, извлечен от речевата дейност на носителите в българското езиково землище, проф. Янкова пренася тези носители в нова за тях страна и ги поставя в ситуация на изграждане на диглосни езикови отношения.

Лингвистичната част на труда е малко по-лаконична, но и в нея има много интересни и заслужаващи внимание констатации и изводи. Тук вниманието е съсредоточено върху частите на речта, поддаващи се най-

лесно на прекодиране, свързано с морфофонологичното и морфосинтактичното равнище на езика. Социолингвистичният анализ се фокусира върху социалните и културните фактори, предизвикващи смяната на кода. Лингвистичната практика на имигрантите от първо поколение е представена в движение и това е напълно логично, защото те продължават да живеят и да взаимодействат с населението на новата за тях страна. Процесът на лингвистичната акомодация е стимулиран от разнообразни фактори, в това число от социалния контекст, отношенията между участниците в речевите актове и индивидуалната мотивация на говорещия да се приспособява към езиковите модели на партньора си. В зависимост от всичко това лингвистичната акомодация може да приема формите на конвергенция, дивергенция или компромис. В дисертацията смяната на кода се разглежда като хетероглосна практика на мултилингвални участници, които не се отличават с големи лингвистични умения, не владеят добре дискурсивните стратегии, нямат усещането за групова идентичност, използват двата езика в специфични контексти и в зависимост от емоционалното си състояние.

Дисертантката внимателно се вглежда в различията на езиците, проявяващи се на отделните равнища в процеса на езиковата акомодация на имигрантите. На фонологично равнище разликите се усещат по-слабо и в тази зона акомодацията се отличава със своята конвергентност, която не е толкова типична за другите равнища, особено за зоната на сродните думи. Лингвистичното взаимодействие се анализира по нива и това води до изключително интересни изводи. Така според Дияна Янкова (и в съгласие с Виорика Мариан) на лексикално равнище изпъква съществителното, тъй като имената са по-интегрирани концептуално, а на концептуално равнище изпъкват глаголите, защото те са концептуално по-разграничени и са по-свързани с изречението. Напълно приемам твърдението за доминацията на съществителното и глагола на съответните равнища, но ми е доста трудно да приема обяснението на този факт чрез различията в концептуалната интеграция на двете части на речта; известно съмнение буди и мнението за по-голямата свързаност на глагола в рамките на изречението. При това трябва да добавим, че автосемантичността или синсемантичността на което и да било

морфологично множество в различните езици имат своя специфика и затова обяснения с по-универсализиращ характер не винаги са уместни.

Дисертацията изобилства с убедителни примери. Голяма ясност внася и графичното представяне на съотношенията между директната употреба на английски или френски и на калкираните изкази; на превключването на отделни лексеми и цели фрази. Като представя количествените характеристики на тези съотношения, авторката детайлизира представата на читателя за всяко очертано на базата на някакъв интегрален признак множество - така например при описанието на употребата на отделни лексеми тя разграничава произнесените по правилата на оригиналния език от адаптираните към фонетичната система на българския език и стига да признанието, че е невъзможно да се определят причините за това различие. Лично аз бих ги търсила във факта, че езикът се настанява по свой индивидуален начин в мозъчните структури на всеки човек и оформя неговия идиолект. А идиолектът съм по себе си не се ограничава с употребата на родния език в стандартна обстановка, той диктува и употребата на чуждите езици и това се чувства особено осезателно в ранния период на формирането на различните видове двуезичие.

Именно споменатият ранен период се характеризира с най-много комбинации от родноезикови и чуждоезикови елементи и дисертацията е пример за изследване на този тип компилации: *промоутваш, фитваш* и под., а така също за паралелна употреба на чуждици и българските им съответствия: *те са дистърст, те са разпръснати, не са ограничени*. В този ред на езикови смешения са и калките: (...) *може да ти струва цял ден*.

От една докторска дисертация винаги се очаква както прецизна дескрипция на материала, базирана на солидна и вътрешно непротиворечива методология, така и теоретично осмисляне на изследваните факти и процеси. И двата аспекта са налице в анализиранията работа. Тя завършва с добре дефинирани теоретични изводи. Приносен характер имат и онези теоретични положения, които са заимствани от други най-старателно цитирани авторитетни автори, но прозвучават по нов начин в приложение към речевото поведение на българите зад граница, напр. твърдението на Гъмперц, че езикът на малцинствената група трябва

да се разглежда в рамките на *ние-кода*, а езикът на доминиращата група – на *те-кода*. В същото време авторката деликатно предлага една антитеза: дори ако езикът изглежда като един от аспектите на маргинализацията, трябва да се признае, че степента на толерантност към културата на имиграцията в Канада е значително по-висока от тази в Европа, тъй като последната често се оценява като нетолерантна и дори расистка. Изводите на авторката не са само в областта на сциологията и лингвистиката. Те са обвързани и с психологическите състояния на наблюдаваните българи. Особено искам да отбележа явлението езикова умора на имигрантите – едно много сложно психологическо състояние, изходът от което се търси от всеки, който е изпаднал в него. Тогава се поражда редица стратегии, водещи по възможност до максимално честата употреба на родния език и до активиране на контактите с родната страна.

Всяко езиково и речево поведение е свързано с прилагането на определени механизми за постигането на една или друга комуникативна цел. В разглежданата дисертация е поставен въпросът за функциите и механизмите на превключването, използвани от българите в Канада. Особено е подчертана ролята на комуникативната, социалната и психологическата функция в условията на билингвизъм и мултилингвизъм. Езиковият материал е събран по изработена от авторката методика, напълно съответстваща на целите и задачите на изследването, построено в рамките на самостоятелно изграден теоретичен модел. Такъв модел може да предложи само един опитен и самостоятелно мислещ езиковед, притежаващ способността за оригинална интерпретация на подложения на анализ езиков корпус и отличаващ се със солидна теоретична подготовка. Коректното цитиране на авторите, работили в аналогични или близки научни области, задълбоченото познаване на проблема и обвързването на теоретичните разсъждения с практическата полза от направените констатации – всичко това са безспорни качества както на рецензирания труд, така и на цялостната научна продукция на дисертантката, известна в лингвистичната общност със своя индивидуален почерк и с интереса си към неразработената или най-малкото слабо разработената езиковедска проблематика.

Всичко изложено до тук ми дава основание да твърдя, че проф. Дияна Димитрова Янкова напълно заслужава да ѝ бъде присъдена научната степен Доктор на науките в професионално направление 2.1. Филология.

20.05.2023

Подпис: